

Kostrové „pohřby“ na sídlištích (referát na seminář **Bronz a halštát stř. Evropy**)

Hlavním cílem archeologie není pouhé shromažďování a hodnocení hmotných pramenů, ale zejména jde o získání informací, které by nám pomohly pochopit dávné společnosti, jejich duchovní život, jiným způsobem nepostihnutelný. Jednou z možností je sledování pohřebního ritu.

Stejně jako se vyvíjel vztah lidské duše k tělu, docházelo víceméně ke střídání inhumace s kremací. Zajímavým kontinuálním jevem, je existence kostrových pohřbů na sídlištích, resp. lidských koster a jejich součástí umístěných v objektech budovaných primárně nikoliv jako hrobové jámy, v průběhu celého pravěku i nad rámec jednotlivých kultur. Právě tento jev – kostrové „pohřby“ na sídlištích – je tématem následujícího referátu. Pokusíme se o základní definice, členění a nakonec také zmíníme možnosti interpretace.

Přestože k definitivnímu oddělení pohřebního areálu od sídlištního došlo již v eneolitu, kostrové „pohřby“ nemizí, naopak jejich výskyt graduje a vrcholí na přelomu střední a mladší doby bronzové. Tradičně se počítá se dvěma vrcholy. Četnost nálezů kulminuje na přechodu kultury mohylové a knovízské a dále ve středním stupni kultury knovízské. Mezi nejvýznamnější lokality střední doby bronzové patří **Skalka u Velimy**. Toto dlouhodobě zkoumané výšinné sídliště středodunajské mohylové kultury (J. Hrala, Z. Sedláček, M. Vávra) bylo osídleno během BC2 – BD. Do poslední fáze je datován rozsáhlý fortifikační systém (příkop, palisáda, hradba) a četné nálezy pozůstatků lidských těl nalézáných právě v příkopech fortifikačního systému či v sídlištních jamách. Obdobnou lokalitou na Moravě je velatické výšinné sídliště **Cezavy u Blučiny** (K. Tihelka, M. Salaš). Z množství knovízských nálezů jmenujme např. dva bohaté kostrové hroby v kamenných skříňkách ze **Žatce** (J. Bouzek, D. Koutecký, E. Neustupný) či lokalitu **Čachovice u Chomutova** (Z. Smrž), kde v obilnici o průměru ústí 140 cm a hloubce 150 cm bylo v místě zúžení nalezeno 5 lebek, ve výplni pak fragmenty kostí nejméně 15 jedinců s převahou dětí ve věku od 3 do 12 let.

Na základě různých způsobů uložení lidských koster či jejich částí rozlišujeme dvě základní skupiny. První skupinu představují **pohřby rituální**, tzn. lidské ostatky uložené podle určitých jasných pravidel, které můžeme dále dělit na *pohřby v sídlištních jamách s milodary, bez milodarů* nebo na *pohřby se stopami násilí*. Druhou skupinou jsou pak **pohřby nerituální**, zastupující volně pohozené či různě deformované lidské kostry, členící se na jednoduché *nerituální pohřby, nerituální pohřby se stopami násilí a pohřby pouze částí těla, resp. kostry*.

Při interpretaci sídlištních pohřbů si musíme uvědomit, že nejde o jev typický např. jen pro kulturu knovízskou, dokonce se nejedná ani o jev vztahující se pouze na středoevropský pravěk, kostrové „pohřby“ na sídlištích nejsou tedy úzce vymezeny ani časově ani lokálně. Etnologické studie dokládají analogie z geograficky i civilizačně nejrozmanitějších společenstev. Představy „primitivních“ národů týkající se výkladu světa, posmrtného života a dalších filozoficko-náboženských okruhů nebývají jednoduché, naopak často jsou silně abstraktní, komplikované. Stejně tak složitá je pro nás i následná interpretace těchto jevů vedoucí ke značné rozmanitosti jednotlivých výkladů.

Nejstarší pokusy o výklad zdůrazňují brutalitu, barbarskost vycházející z představ primitivnosti pravěkých společností (např. Matiegka 1893 - „lidožroutství z mlsnosti“). Postupně se vědci snažili o obecnější uchopení daného problému. V současnosti rozlišujeme čtyři základní interpretační okruhy:

1. *etnicko – sociální* (př. Schránil 1928 – genocida původního obyvatelstva)
2. *rituálně – religiózní* (př. Neustupný 1940, Böhm 1941) – lidské oběti, antropofagie, magie.
3. *ekonomicko – sociální* (př. Neustupný 1966 – právo na žárový pohřeb by měli mít jen někteří členové společnosti), zařazení bohatých kostrových hrobů vyšší sociální skupiny, která patrně měla styky s příbuznými skupinami v Durynsku, kde byl zvyk inhumace, obzvláště ve skříňkových hrobech, častější.
4. *morálně – právní* (př. Hrala 1973 – drastické usmrcení osob, které se provinili proti normám dané doby), zařazení ostatků se stopami po kamenování.

Kromě těchto základních čtyř okruhů musíme počítat např. s variantou *pohřbů nouzových* (epidemie, války, různé katastrofy), resp. *tajných* (Salaš 1990).

K nejvíce diskutovaným okruhům patří interpretace rituálně – religiózní. Lidské oběti (dětí, válečných zajatců) nebyly zvláštností ani v době historické, proto k nim máme dostatek pramenů. Obětovávalo se před bitvou, po vítězství, pravidelné oběti si vyžadovala také božstva plodnosti a vegetace k zajištění bohaté úrody. Velký význam byl přičítán lidské hlavě. V knovízských nálezech se často setkáváme s pohřby, kde jsou kostry s rozsekanými lebkami, tělo bez hlavy či samostatně pohřbené lidské lebky. Hlava jako sídlo duše hrála vždy důležitou úlohu. Lidské lebky bývají běžnou čarodějnickou pomůckou, roztlučení hlav zase mělo chránit živé před negativním působením mrtvého. Další skupinu nálezů představují lidské ostatky se stopami po ořezávání měkkých částí, opékání či ohlodávání, což mnohé badatele vede k interpretaci jako je antropofagie – ať už jde o rituální (zmocnění se sil nepřítele) nebo labužnickou (přednost byla dávana mladším osobám).

Závěrem si připomeňme několik důležitých vlastností jevu sídlištních pohřbů, které značně ovlivňují naše možnosti interpretace. Jedná se tedy o fenomén nadkulturní, kontinuální, běžný u většiny archeologických kultur. Velmi důležitou vlastností je rozmanitost pohřbů (rituální, nerituální a jejich další dělení) a s tím spjatá mnohovýznamovost, kdy naprosto rozdílné jevy v živé kultuře (např. rituální oběť - oběť válečná) se mohou archeologicky projevovat téměř shodně, stejně jako shodné pohřby na sídlištních mohou mít naprosto odlišný význam v rámci různých archeologických kultur či období. Zobecnění pak mohou být velmi zavádějící. Proto musíme mít na paměti, že se stále pohybujeme jen v oblasti hypotéz, které můžeme podpořit jen vzdálenými etnografickými paralelami či obdobnými jevy z doby historické.

Literatura:

- BOUZEK, J. - KOUTECKÝ, D. 1980: Mohylové a knovízské kostrové „pohřby“ v jámách ze severozápadních Čech, PA 71, 360-432.
- RULF, J. 1996: Problematika pohřbů na sídlištních v Českomoravském pravěku, ŠZ 32, 115-123.
- BOUZEK, J. - KOUTECKÝ, D. - NEUSTUPNÝ, E. 1966: The Knovíz settlement in N-W Bohemia, FAP 10. Praha.
- HRALA, J. 1973: Knovízská kultura ve středních Čechách, ASM 11. Praha.
- HRALA, J. - SEDLÁČEK, Z. - VÁVRA, M. 1992: Velim: a hill-top site of the Middle Bronze Age in Bohemia, PA 83, 288-308.
- PLEINER, R. (ed.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- PODBORSKÝ, V. (ed.) 1993: Pravěké dějiny Moravy, Brno.
- SALAŠ, M. 1990: Únětická sídlištní jáma s lidskými kosterními pozůstatky na Cezavách u Blučiny, PA 81, 275- 307.
- SMRŽ, Z. 1981: Dva knovízské objekty z Čachovic (okr. Chomutov) – Zwei Knowizer Objekte aus Čachovice, Bez. Chomutov, AR 33, 372 – 383.